

»Oikeutetusta» »etuajo-oikeutettuun»

Oikeutettu on suomen käytetyimpiä partiisippeja ja samalla niitä, joita eniten käytetään väärin. Jos naapuri on oikeutettu pitämään järvessä neljä verkkoa, sanonta on ainakin muodollisesti oikein: oikeuttajana on kaiketi kalastuskunta, joka tapauksessa ihminen tai ihmiset. Passiivin toisen partisiipin käyttö täyttää silloin perusehtonsa, sen että sillä on henkilötekijä kuten passiivimuodoilla yleensäkin. Samasta asiasta puhuin viime kerrallakin partisiipin *suljettu* väärinkäyttöä kolkaussani.

Sekään mikä kieliopin kannalta on oikein, ei aina ole välttämättä luontevaa. Tuo sinänsä kieliopin mukainen lause saataisiin hieman sujuvammaksi muokkaamalla se näin: Naapurilla *on oikeus* pitää järvessä neljä verkkoa. Suorastaan ainoa mahdollinen on tämäntapainen ilmaisukeino seuraavassa lauseessa: »Olen minäkin oikeutettu sanomaan mielipiteeni.» Luontevaa suomea olisi: *On minulla-kin oikeus* sanoa mielipiteeni.

Vielä omituisempaa on seuraavan tapainen *oikeutettu*-partisiipin väärinkäyttö: »Tämäkin väite on jollakin lailla oikeutettu.» Tällä kertaa lause saataisiin tolalleen sanomalla vaikkapa näin: Tälläkin *väitteellä on* jonkinlainen *oikeutus*. Sanomalehdissä näkee puhuttavan työntekijöiden »oikeutetuista» vaatimuksista. Ei kukaan ole noita vaatimuksia oikeuttanut; ne ovat selväkielisesti *hyväksyttäviä* tai *ai-*

heellisiä. »Oikeutetusti on huomautettu tästä epäkohdasta.» Jälleen voisi sanoa *aiheellisesti* tai vielä lyhemmin *syystä*. »Teko ei tule oikeutetuksi näistä perusteluista»: oikeammin ja sujuvamminkin *teko ei oikeutu* näistä perusteluista.

On kimppu semmoisia yhdyssanojakin, joiden jälkiosana on sama epäilyttävä »oikeutettu». Ne eivät kaikki ole sillä lailla virheellisiä, ettei oikeuttajaksi voitaisi ainakin perimmältään — esim. lainsäädännön kautta — ajatella ihmistä, mutta kömpelöitä ja suomen ilmaisukeinojen vastaisia ne silti ovat.

Yksi sellainen on »epäoikeutettu»: puhutaan »epäoikeutetuista» teoista, vaatimuksista, väitteistä. Ne olisivat suomeksi *aiheettomia, perusteettomia* tai *vääriä*.

Toinen on »etuoikeutettu». Se tarkoittaa jotakin, jolla on etuoikeus tai etuoikeuksia (»etuoikeutettu väestöryhmä»). Suomen sananmuodostuksen mukaista olisi sanoa pikemmin *etuoikeudellinen*. Mutta yleensä kävisi parhaiten lyhyt adjektiivi *etusijainen*. »Etuoikeutettu ostaja» on *etusijainen* ostaja, »etuoikeutetut osakkeet» *etusijaisia* osakkeita, »etuoikeutetut hakijat» *etusijaisia* hakijoita.

»Etuoikeutetun» kupeessa viihtyy semmoinenkin kömpelyys kuin »etuajo-oikeutettu» (tie). Sen alkuperäkään ei ole kovin ylevä: se on suomeksi kammettu vastine ruotsin ilmaukselle (väg) »med förkörsrätt». Aivan saman asianhan ajaisi verrattomasti nasevammin taas *etusijainen* (tie). Ruotsin mallia heijastaa tietysti myös substantiivi »etuajo-oikeus», jossa ei suomen kannalta ole oikein mitään järkeä. Jo 1951 Nykysuomen sanakirja ehdotti sijalle *ensinajo-oikeutta*.

Olen joskus (mm. Helsingin Sanomissa keväällä 1984) epäillyt sitä, onko lakikielessä syytä säilyttää ajasta aikaan kaikki epäonnistuneet sanonnan koukerot, kun parempiakin sanontoja on saatavissa. »Etuajo-oikeus» ja »etuajo-oikeutettu» vahvistavat nämä epäilyt. Tieliikennelainsäädäntöä pari vuotta sitten uusittaessa olisi ollut pikku juttu uusia nuokin kuvaukset; paremmat sanat olisivat kyllä olleet uusijoiden tiedossa. Mutta kun er,

niin ei: lakikieleen kerran istutetut sanat näyttävät olevan vaalijoilleen pyhiä. Ja ihmiset ovat lainkuuliaisia ainakin jos lakikielen noudattamisesta on kysymys.

Syksyn kunnallisvaalin alla havaittiin sama lakikielen kunnioitus toisessakin sanassa. Ei vain kuulutuksissa vaan myös joukkoviestinten tavallisessa tekstissä puhuttiin ehtimiseen »äänioikeutetuista» (ruotsin *röstberättigad*) kansalaisista. Ei vaihteeksikaan nähnyt näppärää suomen mukaista asua *äänivaltainen*, jonka sata-vuotisjuhlaa muuten voitaisiin viettää tänä vuonna: sen vanhin löytämäni esiintymä on 1885 Ferd. Ahlmanin ruotsalais-suomalaisen sanakirjan kolmannessa painoksessa, jonka on toimittanut K. Forsman. Tarvittaisiin näköjään lainmuutos, jotta »äänioikeutetun» tapainen teelmä saataisiin hädetyksi kielestä.

Viimeinen kummallinen »oikeutettu»

on sitten *itseoikeutettu*, siitäkin outo muodoste, ettei sillä ole suoranaista mallia ruotsissa. (Ruotsiksi sanotaan *självskriven*, »itsekirjoitettu».) »Hän oli joukon itseoikeutettu johtaja»: voisihan sanoa *itsestään selvä*, ellei haluta käyttää Knut Cannelinin sanakirjoissaan ehdottamaa adjektiivia *itsestäinen*. »Toimikuntaan kuuluu itseoikeutettuna yhdistyksen puheenjohtaja»: selväkielisesti *asemansa perusteella*.

Niin kuin näkyy, »oikeutetuissa» riittää juurimista. Siinä tarvitaan kaikkien kielenkäyttäjien yhteistyötä, erityisesti kuitenkin lakien kieliasusta huolehtivien juristien. Lakikielenkin olisi mukauduttava yleiskielen normeihin ja pystyttävä jopa olemaan yleiskielelle esikuvaksi.

TERHO ITKONEN